

Диференціація та індивідуалізація самотійної навчальної діяльності майбутніх учителів

Шаров С. В.

СУЧАСНИЙ етап розвитку соціально-економічних відносин нашої країни вимагає від вищої школи значних змін у процесі підготовки майбутніх фахівців. У першу чергу ці зміни пов'язані з необхідністю розвитку активної та працелюбної людини, яка має великий запас знань та вміє самотійно здобувати й використовувати необхідну інформацію. Особливо це стосується майбутніх учителів, які, крім власного розвитку та саморозвитку, у своїй професійній діяльності передаватимуть свій досвід студентам та учням. Ці завдання можна вирішити завдяки систематичній самотійній навчальній діяльності студентів, що повинна бути організована з урахуванням їхніх індивідуальних навчальних особливостей та диференційованого підходу до процесу навчання.

Аналіз наукової літератури свідчить, що зараз практично в будь-якій навчальній системі використовуються елементи диференціації та індивідуалізації навчання, що є актуальним на сучасному етапі розвитку інноваційних педагогічних технологій. Цьому питанню присвячені роботи таких видатних учених — І. Е. Унт, С.П. Баранова, І.С. Якіманської, А. Колота, А. Фурмана, Н.П. Гузіка та ін.

Метою статті є визначення сутності понять «диференціація» та «індивідуалізація», приведення різних підходів щодо відбору критеріїв до диференціації груп студентів, висвітлення основних умов забезпечення ефективності диференціації та індивідуалізації самотійної навчальної діяльності студентів.

Соціально-політичні реалії сьогодення створили в Україні сприятливі умови для відродження педагогічних традицій, орієнтованих на гуманізацію навчально-виховного процесу, що передбачає повагу до людських

цінностей та особистісну зорієнтованість, зокрема до особистості студента та його людської гідності. Відомо, що під час самотійної роботи частіше за все викладач орієнтується на студента із середньою навчальною підготовкою, унаслідок чого він не може повною мірою врахувати індивідуальні особливості всіх студентів, що може призвести до втрати пізнавального інтересу та зниження ефективності навчально-виховного процесу взагалі. Ми поділяємо думку А. Колота та С.П. Баранова, які бачать вирішення цих проблем у врахуванні індивідуальних особливостей студентів [6, с. 23; 1, с. 35], та вважаємо, що для забезпечення ефективності організації самотійної навчальної діяльності треба добирати індивідуальну систему дидактичних дій для кожного студента, що потребує певної методичної та теоретичної підготовки й диференційованого підходу до навчання.

Існує кілька підходів до визначення поняття «диференціація». Згідно зі словником, диференціація (від лат. *difference* — поділ цілого на окремі частини) розуміється як: форма організації навчальної діяльності слухачів, у процесі якої на основі відбору змісту, форм, методів, темпу та обсягу освіти створюються оптимальні умови для засвоєння знань кожним слухачем; орієнтація системи освіти на задоволення різних освітніх потреб [12, с. 88]. Г.К. Селевко під диференціацією розуміє комплекс методичних, психолого-педагогічних і організаційно-управлінських заходів, що забезпечують навчання в гомогенних групах [11, с. 180]. Дещо інше визначення подає І.М. Дичківська, яка під диференціацією має на увазі процес у сучасній освіті, що забезпечує різноманітність форм навчання та дозволяє максимально враховувати індивідуальні можливості, інтереси та нахили, ціннісні та професійні орієнтації тих, хто навчається [5, с. 337]. Тобто просліджується різноманітність визначень цього поняття. Під

диференціацією самостійної навчальної діяльності ми розуміємо комплекс заходів, спрямованих на організацію самостійної роботи студентів, що передбачає використання різноманітних форм, методів та прийомів навчання з урахуванням їх індивідуальних особливостей з метою підвищення ефективності виконання такої роботи. Використання такого підходу забезпечить викладання навчального матеріалу в «зоні найближчого розвитку» студентів та навчання в індивідуальному темпі виконання завдань, що позитивно вплине на навчально-виховний процес у цілому. Крім того, застосування диференціації та індивідуалізації під час самостійної навчальної діяльності дозволить підвищити інтелектуальний та професійний потенціал студентів за рахунок більш раціонального використання їхніх можливостей та варіативності форм і методів навчання для отримання поставленої навчальної мети.

Поняття диференціації використовується і в більш широкому значенні стосовно розподілу навчальних закладів та їх структурних елементів. Оригінальною є точка зору А. Фурмана, який вважає, що навчально-виховний процес у своїй онтологічній сутності вже є диференційованим. Він запропонував модель диференціації освітнього процесу за всіма загально визначеними компонентами навчального процесу одночасно та взаємопов'язано, що складається з одночасного розмежування основних складових навчально-виховного процесу на соціологічний, дидактичний та технологічний рівні [14, с. 43].

Зараз у системі освіти сформувалася нова концепція диференціації навчання, яка характеризується термінами «рівнева диференціація» та «профільна диференціація». Профільна диференціація більше стосується середньої або старшої школи та полягає у своєрідній системі будівництва змісту освіти з урахуванням потреб та інших пізнавальних можливостей учнів. Розглядати питання профільної диференціації немає сенсу, тому що студенти, вступивши до вищого навчального закладу, уже визначилися з майбутньою професією. Рівнева диференціація заснована на рівні обов'язкових знань

та передбачає таку організацію навчально-виховного процесу, у якій кожен студент у змозі обрати обсяг засвоєння навчального матеріалу залежно від його здібностей та індивідуальних особливостей: у цьому випадку робота буде посилювана, умотивована та цілеспрямована. Такий підхід припускає індивідуальний темп вивчення з боку студентів, диференціацію завдань з різним ступенем складності та дозування допомоги з боку викладача [4, с. 11]. Проте рівнева диференціація за рівнем розумового розвитку має свої недоліки. Так, Г.К. Селевко наводить такі недоліки: прояв соціально-економічної нерівності, відсутність можливості тягнутися за більш успішними, зниження мотивації учіння в слабких групах, руйнування вже сформованого колективу, негуманний поділ за рівнем розвитку тощо [11, с. 182].

Диференціювати можна будь-який елемент вищої освіти, але дуже важливо правильно вибрати критерії диференціювання, тому що використання диференціації може призвести як до позитивних, так і до негативних наслідків. Підґрунтям для диференціації самостійної роботи можуть слугувати різні критерії, у якості яких можна використовувати індивідуальні відмінності навчальної діяльності студентів, окремі їх психологічні особливості тощо. Стосовно відбору критеріїв щодо диференціації груп студентів можна виділити кілька підходів. Так, О. Белошицький проводить диференціацію груп студентів на основі рівнів предметної підготовленості, які включають у себе: орієнтовний рівень (уміння вирішувати завдання навчальної дисципліни відповідно до правил у заданому порядку); алгоритмічний (уміння самостійно вирішувати типові завдання з цього навчального предмета із застосуванням відомих алгоритмів у стандартній ситуації); евристичний (уміння вирішувати нетипові завдання з предмета із застосуванням відомих алгоритмів у нестандартних ситуаціях); креативний (уміння вирішувати нестандартні завдання в нових умовах) [2, с. 52]. У цій площині В. Мелешко пропонує диференціацію груп студентів на основі рівнів готовності до виконання зав-

дань: низький (репродуктивний) — студенти працюють за зразком, відтворюючи відому інформацію та перенесення її в типовій ситуації; середній (продуктивний) — самостійно застосовують набуті знання у виконанні завдань, що виходять за межі зразка; високий (творчий) — самостійно переносять набуті знання в нових ситуаціях та умовах, виконують їх на творчому рівні [8, с. 30]. Інший підхід стосовно диференціації гомогенних груп пропонують Ю. Борисова та І. Гребньов, які вважають, що студент повинен засвоювати навчальний матеріал однакового змісту та рівня складності, незважаючи на різну навчальну підготовку. Це можливо здійснити за умови зручного для них методичного інструментарію. На підставі психологічних характеристик, які найбільшою мірою істотні в пізнавальній діяльності, дослідники виділяють різні когнітивні типи, що виступають як критерії поділу на групи [3, с. 99]. Майже протилежну думку має В. Ригова, яка пропонує змінювати зміст навчального процесу, а мету, форми, методику навчання залишати без змін [10, с. 59]. Тобто аналіз сучасної педагогічної літератури свідчить про наявність протилежних підходів до диференціації навчання з позитивним результатом в обох випадках. Ми вважаємо, що ефективність різних підходів стосовно диференціації самостійної навчальної діяльності студентів повинна визначатися матеріальними та часовими чинниками й залежати від диференційованих груп. Крім того, диференціація студентів на заняттях з предметів природничо-математичного циклу не повинна передбачати тільки студентів з доброю та поганою навчальною підготовкою, оскільки такий підхід, як правило, не дає поштовху до активного розвитку особистості. У якості критеріїв до диференціації студентів ми обрали рівень володіння видами самостійної навчальної діяльності та сформованість внутрішньої мотивації на здійснення цієї діяльності.

Безпосередньо з поняттям диференціації пов'язане поняття диференційованого підходу, що передбачає активний педагогічний вплив на групу студентів з подібними якостями або ознаками. Диференційований підхід

займає проміжне місце між фронтальною навчальною роботою з усією групою та індивідуальною роботою з кожним студентом. У процесі диференційованого підходу педагог вивчає, аналізує та класифікує різні якості особистості студентів, виділяючи найбільш загальні риси, характерні для цієї групи, і на цій основі визначає стратегію навчання та конкретні форми й методи роботи з групою. Порівняно з індивідуальним підходом цей підхід має більше шансів на існування у вищій школі, оскільки він дозволяє застосовувати методи навчання та виховання не для кожного студента окремо (що практично нереально в умовах великої кількості студентів у групі та завантаженості викладача), а для певної диференційованої групи студентів.

Реалізацією диференційованого підходу в навчанні є диференційоване навчання, яке розуміється як: форма організації навчального процесу, при якій викладач працює з групою, складеною з урахуванням наявності в них яких-небудь значущих для навчального процесу загальних критеріїв; частина загальної дидактичної системи, яка забезпечує спеціалізацію навчального процесу для різних груп студентів. Диференційоване навчання найчастіше виступає як альтернативна форма класно-урочної системи, яка переживає кризу та потребує реорганізації та вдосконалення. Дослідниками відзначаються певні недоліки класно-урочної системи, що полягають в ослабленні позитивної навчальної мотивації студентів; зниженні рівня впевненості у своїх силах та неадекватній самооцінці; зниженні систематичності в знаннях тощо, які виникли внаслідок невідповідності між фронтально-груповим способом навчання та індивідуальним характером засвоєння інформації [15, с. 99]. Навпаки, диференційоване навчання дозволяє, з одного боку, відповідати дійсним даним про навчальну підготовку студентів, а з іншого — виявити їхню зону найближчого та актуального розвитку для більш ефективного навчання. Але поряд з перевагами диференційоване навчання має певні недоліки, а саме: зниження рівня мотивації та рівня

самооцінки в слабких групах; переведення слухачів до слабких груп розглядається як пониження їх гідності; слабкі слухачі втрачають можливість тягнутися за більш успішними тощо [15, с. 100; 1, с. 126].

Урахування індивідуальних особливостей майже повною мірою реалізується в індивідуальному навчанні, що є формою організації навчального процесу, при якій викладач взаємодіє лише з одним студентом або один студент взаємодіє лише із засобами навчання (книги, комп'ютер тощо). Основне завдання індивідуального навчання полягає у вирішенні суперечності між часом, який витрачає студент на вивчення того або іншого матеріалу, і часом, який відводиться навчальною програмою на цю тему. Це забезпечується можливістю повністю врахувати в змісті та темпі навчальної діяльності індивідуальні особливості студентів, що дозволяє здійснити повний та постійний контроль як над ходом, так і над результатом роботи студентів і вносити відповідні корективи. Ця технологія дозволяє студентам працювати в оптимальній для себе час, постійно контролювати витрати своїх сил та дозволяє досягати високих результатів у навчанні. Однак такий вид навчання, поряд з безсумнівними перевагами, має свої недоліки. На думку Ч. Купісевича та Г.К. Селевко, індивідуальне навчання є не вигідним з економічної точки зору, і, по-друге, воно різко обмежує вплив викладача на студентів або учнів. Крім того, індивідуальне навчання в чистому вигляді недоцільно застосовувати, оскільки людина формується та розвивається у взаємодії з навколишнім середовищем, а в ході такого навчання відсутня можливість спілкування з товаришами під час виконання поставлених завдань, унаслідок чого не розвиваються вміння працювати в колективі, що є однією з умов усебічного розвитку особистості [7, с. 245; 11, с. 208]. Треба пам'ятати й про те, що можливість застосування індивідуального навчання у вищому навчальному закладі є досить проблематичною через велику кількість студентів у групі. Ця проблема посилюється тим фактом, що під час вступу до ВНЗ студенти достатньо сильно відрізняються своїм початковим навчальним рівнем. Останнім часом

студентів з середніми здібностями значно менше, ніж студентів з високою та низькою успішністю. Таку відмінність у рівні навчальної підготовки студентів можна пояснити достатньо об'єктивними причинами, серед яких можна виділити різний рівень загальноосвітньої підготовки студентів, забезпеченість шкіл висококваліфікованими педагогічними кадрами, наявність сучасної матеріальної та дидактичної бази в школі, де вони навчалися, тощо. Ці чинники унеможливають пристосування навчального процесу до індивідуальних особливостей кожного студента.

Організація диференційованої самостійної навчальної діяльності студентів передбачає введення елементів індивідуалізації навчання, яка є цілком очевидним кроком у сучасних обставинах розвитку вищої освіти, оскільки студент повинен бути одночасно суб'єктом і об'єктом навчання, який має право на повний розвиток своїх особистісних якостей та властивостей. Поняття індивідуалізації розглядається дослідниками з погляду процесу навчання (форми, методи, прийоми) та змісту освіти (навчальні плани, робочі програми, завдання тощо) [5, с. 338; 11, с. 208]. Ми згодні з І. Унт, яка вважає недоречним використовувати поняття «індивідуалізація» та «диференціація» як синоніми, тому що поняття диференціації припускає врахування індивідуальних особливостей тих, хто навчається, для групування на підставі будь-яких особливостей для окремого навчання, а індивідуалізація припускає врахування в процесі навчання особливостей слухачів у всіх формах і методах, незалежно від того, які особливості та якою мірою враховуються [13, с. 8].

Г.К. Селевко виділяє такі загальні особливості індивідуалізації навчання: надання кожному слухачу індивідуальної педагогічної допомоги; подолання індивідуальних недоліків у знаннях, уміннях та навичках; урахування й подолання недоліків нерозвиненості сфери мотивації, слабкості волі; надання свободи вибору елементам процесу навчання; формування загальнонавчальних умінь та навичок; формування адекватної самооцінки слухачів; використання нових інформаційних

технологій; підтримка обдарованих дітей [11, с. 213].

Цікавим є дослідження А. Колота, який виділяє такий комплекс заходів і дій для здійснення індивідуалізації навчання: розширення вибіркової складової навчального процесу; використання сучасного арсеналу форм і методів індивідуально-консультативної роботи викладача зі студентами; підвищення ролі індивідуального компонента при організації самостійної роботи студентів; створення умов, за яких кожен студент отримує можливість проявити свою індивідуальність [6, с. 64].

Найбільш широкі можливості для індивідуалізації навчання являє собою самостійна навчальна діяльність студентів, однією з головних рис якої є індивідуальний темп виконання навчальних завдань. До речі, знання індивідуальних особливостей студентів є не тільки необхідним компонентом педагогічної культури, але й засобом, що полегшує роботу викладача. Крім виявлення рівня засвоєння навчальних знань, індивідуалізація дозволяє ефективно організувати навчально-виховний процес: на підґрунті отриманих даних можна оптимально та обґрунтовано спланувати навчально-виховну роботу, коректно оцінити її ефективність та внести відповідні корективи. Однак ми згодні з І. Унт, яка вважає, що найчастіше індивідуалізація здійснюється досить відносно через кілька причин, а саме: ураховуються індивідуальні особливості не кожного окремого студента, а групи студентів, які мають приблизно подібні особливості; частіше за все враховуються лише такі особливості, які важливі з точки зору навчання; поряд з цим може виступати низка особливостей, урахування яких у конкретній формі індивідуалізації неможливе або навіть не так уже й необхідне; індивідуалізація реалізується не за всім обсягом навчальної діяльності, а тільки в певному виді [13, с. 8].

Індивідуалізація самостійної навчальної діяльності студентів часто реалізується не повною мірою, а у вигляді вкраплення її окремих елементів у процес навчання. У цьому випадку мається на увазі угруповання студентів за певними ознаками та

використання диференційованих завдань. Ми вважаємо, що навчальні завдання такого виду дозволять набагато більшій кількості студентів відчувати задоволення від процесу навчання, що позитивно вплине на успішність та ефективність процесу навчання. Диференціювати завдання можна різними способами: вирішення завдань з використанням різних джерел, розв'язання типових задач різного рівня складності, здійснення нормованої допомоги студентам тощо. Найпоширенішою формою диференціації є виконання студентами завдань різного рівня складності. Причому, ступінь складності може відбуватися за рахунок використання певних прийомів, а саме: використання пройденого матеріалу, коли необхідно встановити зв'язок між різними темами; ускладнення видів роботи; посилення рівня творчої діяльності, самостійності тощо.

Інша група дослідників під час диференціації навчальних завдань використовує підхід, що базується на дозуванні допомоги викладача студентам. Така диференціація завдань може включати завдання з письмовою інструкцією, наочним підкріпленням, підготовчими вправами тощо [9; 10; 15]. У процесі вирішення таких завдань часто використовується такий педагогічний прийом, як підказка, що дається студентам з метою полегшення пошуку вирішення поданого завдання та характеризує міру допомоги викладача. Ми цілком погоджуємося з думкою І.С. Якіманської, яка вважає підказку важливим індикатором розумового розвитку студента. Автор поділяє підказку на кілька видів, узявши за основу класифікації її зміст: 1) у формі знання; 2) у вигляді вказівки на спосіб дії. Перший вид підказок стимулює засвоєння й застосування знань, другий розвиває розумові здібності [16, с. 119]. Варто додати, що підказка не завжди впливає на хід мислення, за певних умов вона відіграє негативну роль, провокуючи мислення на застосування стереотипних дій.

Заслуговує уваги дослідження С.М. Прийми, який розробив методичні рекомендації стосовно організації практичних робіт сту-

дентів, які можна використовувати при організації самостійної навчальної діяльності. В основу його підходу було покладено етапи самостійності студентів: від повного керівництва викладача через дозовану допомогу до самокерування пізнавальною діяльністю. Автор вважає, що провідним принципом диференціації в умовах упровадження розвивального навчання повинна виступати не диференціація змісту освіти, що домінує при традиційному навчанні, зокрема завдань, а диференціація допомоги студентам з боку викладача без істотного зниження складності змісту. С.М. Прийма поділяє групу студентів на три диференційованих рівні А, В, С. Рівень «А» передбачає вільне володіння фактичним матеріалом та прийомами навчальної діяльності й надає можливість кожному студенту повністю виявити себе через самостійну навчальну діяльність, виконавши запропоноване завдання самостійно. Робота на рівні «В» передбачає осмислення та усвідомлення навчального матеріалу. Але для виконання запропонованих завдань студентам пропонується допомога у вигляді загальних методичних рекомендацій щодо їх виконання. Рівень «С» передбачає засвоєння навчального матеріалу на рівні відтворення та включає багаторазове повторення, розподіл матеріалу на смислові групи, визначення головного, застосування прийомів запам'ятовування. У зміст цього рівня вводиться детальна інструкція виконання завдань [9, с. 194].

Ефективне впровадження диференціації та індивідуалізації під час самостійної навчальної діяльності студентів вимагає врахування об'єктивних і суб'єктивних умов та чинників, відсутність яких унеможливує використання цих підходів у процесі навчання. Важкість вирішення таких проблем полягає в тому, що вони знаходяться в тісному взаємозв'язку з іншими педагогічними та психологічними проблемами. Ступінь їх розробленості багато в чому впливає на темп і якість рішення питань диференціації та індивідуалізації. До факторів та умов, які потрібно врахувати при диференціації та індивідуалізації самостійної на-

вчальної діяльності студентів, слід віднести: відповідність цих підходів базовому рівню підготовки студентів відповідно до кваліфікації; наявність ефективних методик виявлення індивідуальних особливостей студентів; підбір адекватних критеріїв утворення гомогенних груп; підготовленість викладачів до здійснення диференціації самостійної навчальної діяльності студентів; готовність студентів до здійснення диференційованої самостійної діяльності; наявність відповідної дидактичної бази, що потребує важкої роботи з підготовки завдань, критеріїв оцінювання, наочного матеріалу тощо.

Отже, орієнтація освіти на гуманізацію навчально-виховного процесу створили сприятливі умови для організації диференційованої самостійної навчальної діяльності студентів на основі їхніх індивідуальних навчальних особливостей, що дозволить підвищити їхній потенціал за рахунок більш раціонального використання їхніх можливостей та варіативності форм і методів навчання. Однак отримання позитивного ефекту використання диференціації та індивідуалізації під час самостійної навчальної діяльності студентів потребує врахування певних умов та факторів, відсутність яких може призвести до негативних наслідків. Вирішення проблем диференціації та індивідуалізації під час організації самостійної навчальної діяльності студентів є складним і необхідним завданням, яке постає перед викладачами. Не викликає сумніву той факт, що без своєчасного вирішення проблеми вони швидко накопичуються, у такому разі будь-яка педагогічна проблемна ситуація, що виникає, стає загрозою ефективності навчально-виховного процесу взагалі. Багато з таких проблем вимагає тривалих наукових досліджень, значних матеріальних і часових витрат, достатньої нормативної та методичної бази, використання педагогічних інновацій тощо. У першу чергу це стосується розвитку внутрішньої мотивації на виконання самостійної навчальної діяльності та наявності спеціальних умінь та навичок щодо самостійної роботи.

Література

1. **Баранов С. П.** Сущность процесса обучения : учеб. пособие по спецкурсу для студентов пед. ин-тов по спец. №2121 «Педагогика и методика начального обучения» / Баранов С. П. — М. : Просвещение, 1981. — 143 с.

2. **Белошицкий А. В.** Опыт дифференцированного обучения в техническом вузе / А. В. Белошицкий, А. В. Душкин // Педагогика. — 2004. — № 7. — С. 51—54.

3. **Борисова Ю.** Дифференциация методов обучения в зависимости от когнитивного стиля ученика / Юлия Борисова, Игорь Гребенев // Нар. образование. — 2003. — № 7. — С. 97—105.

4. **Бугайов О. І.** Диференціація навчання у сучасній середній школі / О. І. Бугайов // Рад. шк. — 1991. — № 8. — С. 7 — 16.

5. **Дичківська І. М.** Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / Дичківська І. М. — К. : Академвидав, 2004. — 352 с. — (серія Альма-матер)

6. **Колот А.** Фундаменталізація та індивідуалізація економічної освіти як провідні тенденції розвитку / Анатолій Колот // Вища шк. — 2006. — № 1. — С. 59—72.

7. **Куписевич Ч.** Основы общей дидактики / Куписевич Ч. [пер. з польск. О. В. Довженко]. — М. : Высш. шк., 1986. — 386 с.

8. **Мелешко В.** Самостійна робота в класах з малою чисельністю учнів / Віра Мелешко // Почат. шк. — 2006. — № 3. — С. 27-34.

9. **Прийма С. М.** Організація практичних робіт з інформатики в умовах впровадження модельно-символічної технології / С. М. Прийма // Теорія та методика навчання математики, фізики, інформатики : зб. наук. пр. — Вип. 4 : у 3-х т. — Кривий Ріг : Вид. від. НметАУ, 2004. — Т. 3 : Теорія та методика навчання інформатики. — С. 193—199.

10. **Рыжова В. Н.** Дифференциация обучения как важный фактор развития познавательных интересов школьников / В. Н. Рыжова // Завуч. — 2003. — № 8. — С. 58—63.

11. **Селевко Г. К.** Педагогические технологии на основе активизации, интенсифика-

ции и зффективного управления УВП / Селевко Г. К. — М. : НИИ школьных технологий, 2005 — 288 с. — (серия «Энциклопедия образовательных технологий»).

12. **Словарь-справочник** по педагогике / [авт.-сост. Мижериков В. А., общ. ред. Пидкасистый П. И.]. — М. : ТЦ Сфера, 2004. — 448 с.

13. **Унт И. З.** Индивидуализация и дифференциация обучения / Унт И. З. — М. : Педагогика, 1990. — 192 с.

14. **Фурман А.** Системна диференціація навчання: концепція, теорія, технологія / Анатолій Фурман // Освіта і управління. — 1997. — № 3. — С. 37—67.

15. **Энциклопедия** современного учителя [сост.: Т.П. Зайцева]. — М. : Изд-во «Астрель», «Олимп», «Фирма «Изд-во Аст», 2000. — 336 с.

16. **Якиманская И. С.** Развивающее обучение / Якиманская И.С. — М. : Педагогика, 1979. — 144 с. — (Воспитание и обучение. Б-ка учителя).

Анотація. У статті подано визначення понять «диференціація» та «індивідуалізація» навчання, наведено різні підходи щодо відбору критеріїв до диференціації груп студентів, висвітлено основні умови ефективною диференціації та індивідуалізації самостійної навчальної діяльності студентів.

Аннотация. В статье подаются определения понятий «дифференциация» и «индивидуализация» обучения, приводятся разные подходы до выбора критериев к дифференциации групп студентов, освещаются основные условия эффективной дифференциации и индивидуализации самостоятельной учебной деятельности студентов.

Annotation: In the article determination of concepts is given «differentiation» and «individualization» of studies, different approaches over are brought in relation to the selection of criteria to differentiation of groups of students, basic terms and factors of effective differentiation and individualization of independent educational activity of students are lighted.